

کلیاتی دربارهٔ سکه‌های ایران پیش از اسلام

در دورانی که زندگی مردم اولیه بصورت خانواده و قبیله درآمد، افراد آن جامعه خود را به کمک یکدیگر محتاج دیدند و در تلاش وضع بهتر و تأمین آسایش بیشتر برآمدند. ناچار هر یک با سعی و عمل خود به رفع حوائج دیگری پرداخت تا بنوبه خود بتواند از دست‌رنج دیگری منتفع گردد. این عمل جامعه ابتدائی را باید اولین پایه نظام اقتصادی در دنیای کهن دانست.

با پیشرفت تمدن و تشکیل شهرها و ایجاد خانه و مسکن و بکار بردن فلزات و اختراع خط ارتباط افراد به یکدیگر بیشتر گردید و عمل مبادله بصورت وسیعتری درآمد و کم‌کم دادوستد نه تنها بین افراد و قبایل و شهرها بلکه با مناطق و کشورهای مختلف از راه مبادله کالا صورت گرفت.

در بسیاری از نقاشیها و حجاریهای دنیای کهن، صحنه‌های معاملات و دادوستدها که به این وسیله تأمین میشد دیده میشود. ولی این نوع کسب و تجارت و معامله چه در شهر یا داخله کشور، یا در تجارت و معاملات بین ممالک، خالی از اشکال نبود، و محظورات فراوانی در بر داشت. لذا حس احتیاج و بنابر غریزه خاص بشر که همواره در صدد تکمیل لوازم زندگی است همان قسم که از فلز برای ساختن وسائل زندگی و ابزار کار و کشاورزی و اسلحه استفاده نمود بواسطه دیر فاسد شدن فلز و سهولت حمل و نقل و سهولت توزین در معامله و مبادله موجب شد که پایه معاملات

بر مبنای فلزات قرار گیرد، چنانکه هنوز با گذشت هزاران سال باز اقتصاد دنیا بر پایه فلزات استوار است (زر و سیم). در مورد اختراع سکه و اولین مردمی که به ضرب سکه پرداختند روایات قدیمی و تاریخی فراوان و مختلف است که شرح تمام آن روایات از بحث ما خارج میباشد ولی آنچه بنظر صحیح می‌آید این است که ضرب سکه برای اولین بار در اوایل قرن هفتم قبل از میلاد به وسیله لیدیها صورت گرفته است.

سکه یکی از مهمترین منابع تاریخی و فرهنگی ملل کهن است. نقش این قطعات کوچک معرف عادات و سنن و فرهنگ و هنر و مذهب و وضع اجتماعی و اقتصادی هر دورانی است. بسیاری از سکه‌ها در موزه‌ها یا مجموعه‌های خصوصی موجود است که جزو آثار گرانبها و شاهکارهای هنری محسوب میشوند. ایرانیان پس از فتوحات کوروش کبیر در آسیای صغیر به وجود سکه و لزوم آن پی بردند ولی تا آخر دوران کمبوجیه به ضرب سکه اقدام نکردند.

کوروش اگر فرصتی داشت برای نظام تشکیلات مالی خود مانند لیدیها سکه را بکار میبرد ولی لشگر کشیهای پی‌درپی مانع انجام آن گردید و مبادله در تجارت و دادوستد در دورهٔ شهریاری وی و کمبوجیه مانند وضع متداول آن زمان بر مبنای پایاپای قرار گرفت در حالیکه در همان زمان در بسیاری از ممالک تابعه ایران سکه رواج داشت و ضرابخانه‌ها اجازه داشتند به ضرب سکه مبادرت ورزند.

داریوش اول که حکومت خود را بر پایه نظام اداری در کلیه شئون مملکت قرار داده بود بزودی متوجه لزوم سکه برای نظم و نسق بخشیدن به مسائل اقتصادی و مالی گردید و در حدود سال (۵۱۶ پ - م) ضرابخانه‌های سلطنتی به ضرب سکه‌های زرین (دریک) و سیمین (شکل) پرداختند. در اواخر دوره هخامنشی دو دریکی و نیم دریکی نیز به ردیف سکه‌های این دوره اضافه گردید.

بر سکه‌های شاهی در تمام دوره هخامنشی تصویر شاهنشاهان بصورت کماندار پارسی ترکش بر پشت که پکدست زوبین را گرفته و با دست دیگر نیزه را که مایل به زمین است نگهداشته‌اند نقر است.

در سکه‌های داریوش سوم، شاهنشاه بجای نیزه خنجر به دست گرفته است. در این دوره علاوه بر دریک و شکل که مخصوص ضرابخانه سلطنتی بود سلاطین و

امرای هخامنشی و نواحی متصرفی مانند شهرهای فینقیه و قبرس، امراء کاری و پامفیلی و شهرهای یونانی آسیای صغیر در کمال آزادی به هر ترتیب که مایل بودند به ضرب سکه اقدام مینمودند. و فرمانروایان (ساتراپها) که نماینده شاهنشاه بودند اغلب اجازه سکه زدن داشتند. از تعدادی از فرمانروایان مانند «تیسافرن» ساتراپ لیدی و «فرنازاد» ساتراپ فریگیه و «ترپاد» که نایب السلطنه ارمنستان بود و «داتام» ساتراپ کیلیکیه و «مازه» فرمانروای کیلیکیه و سوریه و بابل و «ارونت» ساتراپ ارمنستان و میسی و «ابرو کوماس» فرمانروای سیموپ و «سپهرداد» فرمانروای سارد و ایالات یونانی، سکههایی در دست است که بیشتر آنها از لحاظ هنری بسیار جالب توجه و مبین وضع اقتصادی و موقع اجتماعی هر یک از آن سرزمینها است. این سکهها تصاویر بسیاری از مردان بزرگ تاریخ و سیمای واقعی و طرز آرایش و کلاه و پوشش آنان را نشان میدهد و نقش خدایان و مظاهر آنان و آئین و فرهنگ هر خطه ای را معرفی می نماید.

با تحقیق در سکههای صیدا میتوانیم به وضع بحریه ایران در دوره هخامنشی آشنائی پیدا کنیم. زیرا نقش انواع کشتیهای جنگی و قلاع ساحلی بر روی سکههای این منطقه نقر است که تفوق ایران را بردریای مدیترانه میرساند.

بایستی توجه داشت که در ایران زمین با چنین وسعتی که سرحد شمالی آن کوههای قفقاز و دریای خزر و دریای سیاه و رود دانوب و غرب آن مدیترانه و لیبی و شرق آن جلگه سند و پنجاب و جنوب آن دریای عمان و خلیج فارس و حبشه بوده میسر نبود که وضع دادوستد و معاملات با تشکیل ضرابخانه و انتشار و رواج سکه با امکانات و شرایط ارتباطی آنروز یکباره عوض شود. لذا در داخله کشور مدتها رسم پایاپایه معمول بود ادامه یافت و دادوستد را بخصوص در نواحی شرق مملکت که هنوز آشنائی با سکه نداشتند به طریق توزین فلز انجام میدادند. بنابر الواح کلی تحت جمشید که اسناد مالی کاخهای هخامنشی است دستمزد کارگران و صنعتگران نیز نقدی و جنسی است. امور مالیاتی ساتراپیها و ممالک تابع و متصرفات هر یک بنابر ثروت محل و موقع منطقه جنسی و نقدی تعیین شده بود که بصورت منظمی از شمشهای زر و سیم و پارچههای زربفت و اشیاء و ظروف گرانبها و سنگهای

۱- بنابر واحد وزن تالان واحد وزن در حدود ۲۶ کیلو بوده است.

قیمتی و ابزار فلزی تا غلات و چهارپایان تحت شرایط معین به خزانه مملکتی و دستگاه مالی وارد میگردد. راههای ارتباطی با وسایل آسایش و احداث جادههای شاهی و کاروانرو موجب تسهیل امور تجاری و مالی و مالیاتی گردید.

سکههای هخامنشی در ممالک مجاور و حتی یونان رواج داشت و بانکداران خارجی با رغبت پول هخامنشی را می پذیرفتند و حتی معاملات بانکی با آن انجام میدادند.

برای معرفی بهتر و بیشتر چند نمونه ای از سکههای شاهی و ساتراپی و ممالک متصرفی و تابع بنظر میرسد.

سکه نیم تنه داریوش اول که در نوع خود کمیاب و از سکههایی میباشد که در اولین ضرابخانههای شاهی ضرب گردیده است. رابینسون یکی از دانشمندان سکه شناس بر این عقیده است که این نوع سکه در ضرابخانههای آسیای صغیر تهیه گردیده است. بر تعدادی از دو دریکیها و دریکها و شکلها علامات و حروفی که شاید مبین نام ضرابخانه یا مظهر شهر باشد نقر است.

داریوش اول
۴۸۶-۵۲۲ پ - م

خسایارشا
۴۸۶-۴۶۵ پ - م

دریک بی نظیری در مجموعه موزه بانک سپه موجود است که از لحاظ هنری بسیار جالب توجه است. در نقش این سکه که بدون تردید سر سکه آن به دست

۱- در زمانی که خسایارشا به یونان حمله برد، در سال (۴۸۵ پ. م)، بانکدار معروف فریگیه (منطقه شمالی غربی آسیای صغیر بین دریای اژه و دریای سیاه که در قرن هفتم جزو سرزمین لیدی گردید و بعد جزو متصرفات کوروش درآمد و جزو ساتراپی سوم بود)، در حدود ۴ میلیون دریک (طلا) داشته است.

مزد مزدورهای خارجی که در ارتش ایران خدمت مینمودند در هر ماه یک دریک بود.

E. S. G. Robinson ۲

صنعتگری هنرمند کنده کاری شده^۱ تصویر و لباس و تزیینات آخسرین شاهنشاه هخامنشی، داریوش سوم، بطور دقیق و کامل دیده میشود.^۲

تریپاژ در زمانی که ساتراپ کیلیکیه بود از طرف اردشیر دوم مأموریت یافت که با اوگوراس شاه سالامین^۳ که نافرمانی میکرد بجنگد. در این فرماندهی^۴ تریپاژ که فرمانده قوای بحری بود، برای احتیاجات جنگی در شهرهای «ایسوس» و «ماسوس» و «تارس» سکه زد. در يك طرف سکه تصویر تریپاژ با کلاه پارسی و در طرف دیگر نیمرخ بعل خدای بزرگ فینقیها یا هرکول با نام شهر منقور است. تیسافرن ساتراپ لیدی در جنگ با اسپارت در سال ۴۱۱ پ - م در (Aspendus) که مرکز قوای بحری ایران واقع در پامفیلی بود و در جنگ با (Dercylidas) سردار اسپارتی، در سال ۳۹۵ در شهرهای کاری سکه زد.

برسکه تصویر وی و تصویر اردشیر دوم که به خط یونانی کلمه (Bazileus) یعنی شاهنشاه در بالای نقش وی قرار دارد نقر است. يك سکه بسیار ممتاز از تیسافرن موجود است^۵ که تصویر وی با کلاه پارسی و در پشت سکه جغد، یکی از مظاهر شهرهای یونان، نقر است. این سکه مربوط به زمانی است که وی در سرزمینهای یونانی پیشروی داشته است.

سکههای ماز ساتراپ بابل^۶ دارای علامات مخصوص ضربخانه است.

۱- توجه خاصی نسبت به تهیه برسکه میشد و غالباً از هنرمندان ایونی که حکاکان قابلی بودند استفاده میشد چنانکه مدتی (تلفانس) در زمان سلطنت داریوش دوم عهده دار ضربخانه سلطنتی بود.

۲- داریوش سوم (۳۳۶ - ۳۳۱ م)

۳- اوگوراس در سال ۳۸۷ پ - م از قوای بحری ایران شکست خورد. اردشیر گذشت کرده قبول نمود که وی مانند گذشته در تحت حمایت ایران تخت و تاج خود را در سالامین حفظ کند.

۴- ۳۸۷ - ۳۸۴ پ - م

۵- در مجموعه موزه بریتانیا (British Museum) موجود است.

۶- ماز (۳۶۲ - ۳۲۸ پ - م) سالها فرمانروائی کیلیکیه را داشت سپس به فرمانروائی بابل منصوب شد. در دوره ساتراپی وی اسکندر به بابل حمله برد. ماز برای حفظ مقام شرافت را زیر پا گذاشت و بابل پایتخت هخامنشی را تسلیم نمود. اسکندر به جبران این خیانت فرمانروائی بابل را مانند گذشته به او واگذار کرد.

هشت استتری در مجموعه آقای عزیز بیگلو موجود است که بسیار ممتاز و منحصر بفرد میباشد. این سکه به وزن ۴۶ گرم است و نام ساتراپ به خط بابلی و خدای بابلی (بعل) بر روی آن نقر است.

جزو شاهکارهای هنری و منابع اصیل تاریخی میتوان دو استتری صیدا را نام برد. در يك طرف سکه نقش کشتی جنگی با دو ردیف پاروزن که بر روی امواج دریا در حرکت است و در طرف دیگر اردشیر سوم بر گردونه سوار است. بر استرهای صیدا انواع کشتیهای جنگی با بادبان و دژهای ساحلی که دارای برجهای بلند دیدبانی میباشد منقوش است.

در بین سکههای شاهان لیبی^۱ سکه دنولس^۲ از جهت تاریخ سکه بخصوص سکههای مربوط به ایران بسیار با ارزش است. وی در حدود سال ۳۹۰ پ - م در لیبی که جزو متصرفات شاهنشاهی ایران و ساتراپی یکم بود سلطنت مینمود. بنا به نوشته بیستون و کتیبه زرتشت، نقش رستم که جایگاه موبدان و محل حفاظت اسناد و مدارک مذهبی بوده است. هیات ساتراپی نیز گفته شده که با پارسه سی و یک ساتراپی میشود. نقش سکه تصویر نیمرخ دنولس را با کلاه پارسی نشان میدهد.

دیگر سکه تمیستکل Themistocle سردار آتنی است که در جنگ خشایارشا فرمانده بحری یونان بود و در سال ۴۷۱ ق. م به ایران پناهنده شد و از طرف اردشیر اول به فرمانروائی Magnesie و لامپساک در آسیای صغیر منصوب گردید. سکه بنام وی و نقش شاهین و آپولون نقر است (۴۶۵ - ۴۴۹ ق. م) وضع مالی کشور در تمام دوره هخامنشی بر پایه صحیح و محکمی استوار بود. لذا با وجود تسلط مقدونیان و تاراج گنجینههای بابل، شوش و تخت جمشید ضربخانهها تا مدتی به ضرب دريك و دو دريگی ادامه دادند. شاهان کاپادوکیه و پفت که فرمانروایان هخامنشی بودند مدتها پس از سقوط دستگاه هخامنشی سلطنت نمودند و دارای سکه میباشند مانند خاندان آریاپات و مهر دات.

در سال ۲۵۰ پ - م پس از دوران نزدیک به ۸۰ سال فرمانروائی مقدونیان

۱- لیبی Lycie یکی از شهرهای آسیای صغیر است که به دست کورش بزرگ جزو قلمرو شاهنشاهی ایران درآمد.

۲- Deneveles حدود ۳۹۰ پ - م.

از ساتراپی پارت یا (پارتاکا) یا (پارتوا) ارشک پارتی برخاست و با کمک برادر خود تیرداد توانست ناحیه پارت را از تسلط سلوکیان خارج سازد. پارت‌ها که ایرانی و از قبیله پرنی بودند در مجاور جیحون و در استپ‌های بحر خزر و دریاچه اورال زندگی میکردند.

اولین محل فرمانروایی ارشک شهر نسا^۱ بود. حدود سال (۲۳۸ پ - م) اقوام پارت او را به شاهی برگزیدند. ارشک در شهر «اساک»^۲ تاجگذاری نمود و تاجگذاری وی مبدأ تاریخ پارتیان گردید.

دوران اعتلاء شاهنشاهی پارت از سلطنت مهرداد (۱۷۱ - ۱۸۲) آغاز میشود. وی توانست باتدبیر و درایت دولت باختر را به اطاعت در آورد و تمام نواحی شمالی و ماد و الیمائی^۳ و خرسن^۴ و پارس و بابل و آشور را مسخر کرده با شکستی که به دمتریوس دوم وارد ساخت دست سلوکیان را از ایران کوتاه نماید.

مهرداد بزرگ در شهر سلوکیه که پایتخت سلوکیان بود تاجگذاری نمود و در ساحل چپ دجله در مقابل سلوکیه (سلوکیه که پایتخت سلوکوس اول بود و او آنرا توسعه داد بطوریکه آن شهر یکی از پرجمعیت‌ترین و پیرثروت‌ترین شهرها گردید. جمعیت آنرا در حدود ۶۰۰/۰۰۰ نفر گفته‌اند که ضرابخانه مفصلی داشت) محلی که بنام تیسفون پایتخت بزرگ پارتها و سپس ساسانیان خواهد گسردید اردوی نظامی

۱- در کتیبه آشوری قرن (۷ پ - م) «آسارهادون» شاه آشور، بنام پارتاگابرمیخوریم که جزو کشور ماد بوده است.

۲- نسا در ۱۸ کیلومتری عشق آباد کنونی است که از سال ۱۹۳۰ تا امروز به وسیله باستان‌شناسان شوروی مورد کاوش قرار گرفته است. شهر دارای دژها، کاخها و معابد و ابنیه و حصارها بوده است. در قلعه مهردادکرت که یکی از اقامتگاههای شاهان پارت و آرامگاه خانوادگی ایشان بود مقدار زیادی از اسناد اقتصادی بدست آمده است.

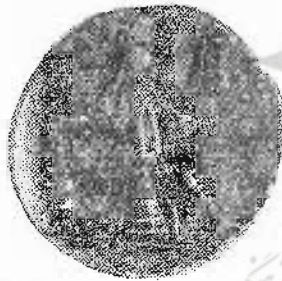
۳- (Assak) این شهر در نزدیکی قوچان فعلی بوده است و نام وی (ارشک) یا اشک نامیده شد.

۴- الیمائی قسمتی از ایلام میباشد، منطقه‌ای بین کوههای بختیاری تا قسمت شرقی شوش.

۵- خرسن در ناحیه بابل جنوبی و در مصب دجله و فرات واقع بود. خرسن یا (خاراکیس) در دوره اسکندر بنام اسکندریه دجله و در اوایل دوره سلوکی انطاکیه نامیده شد و مرکز تجارت بود.

خود را مستقر نمود، مهرداد با سروسامان دادن به وضع اقتصادی کشور، شاهنشاهی پارت را بصورت يك قدرت جهانی در آورد. قدرتی که بتواند تا مدت ۵ قرن در مقابل حوادث مختلف و حملات مهاجمات ایستادگی نماید.

تا چند سال قبل چنین بنظر میرسید که شاهان اولیه پارت به ضرب سکه اقدام نکردند و ضرابخانه در دوره سلطنت فرهاد اول دایر گردیده است. ولی کشف گنجینه‌ای در گرگان بر این اظهار نظر خط بطلان کشید و یقین حاصل شد که مؤسس پارت پس از تثبیت وضع خود و بدست آوردن استقلال به ضرب سکه پرداخته است. چنانکه بر اولین سکه‌های پارتها نام ارشک با کلمه اتوکرات (Autokrates) یعنی جبار با مطلق العنان (خودمختار که در یونان آنان را جبار می‌نامیدند) نیز آمده است. بر چند سکه که از ارشک یا تیرداد اول است علاوه بر نام وی کارن به خط آرامی نیز نقر است. «کارن» به معنی سپهسالار و فرمانده است، نزدیک به کلمه اتوکرات که شاه اشکانی آنرا به عنوان لقب برگزیده تا به مناسبت خدمات کارن (قارن) که از سران برجسته یکی از قبائل پارتی بود نام وی را در کنار نام خود بر سکه جا داده باشد.

اردوان اول : ۱۲۲=۱۲۸ پ - م

بنابر نقش سکه‌ها، علائق معنوی پارت‌ها در حفظ آداب و سنت‌های ملی و فرهنگی و آنچه که متأثر از فرهنگ هلنی است مشاهده میشود. چنانکه طی ۵ قرن شاهنشاهی پارت نقش ارشک مؤسس سلسله‌ای که مظهر قومیت آنان میباشد کمان به دست بردرم‌های این دوره نقر است. آنچه مسلم است پارت‌ها به سواری و تیراندازی علاقه داشتند و مهارت تیراندازان و سواران پارت به حدی بود که در جنگهای ایران

۱- شاهان پارت به شهرسازی و آبادانی علاقه مفرط داشتند مانند بنای شهر «دارا» نزدیک درگز کنونی و صد دروازه (Hecatompylos) نزدیک دامغان.

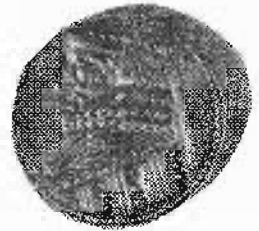
و رم لژیونهای رمی از برخوردار با آنان در هر اس بودند. لذا کمان یکی از بارزترین مظاهر پارت‌ها می‌باشد.

نوشته بر سکه به خط یونانی و القاب شهریاران بنا بر القاب سلوکیان بکار رفته است. روی سکه تصویر نیم تنه شاهان با تاج و انواع زینت آلات مختص هر یک نقر است.

بر چهار دره می‌ها نقوش مختلفی از شاه ایستاده یا نشسته یا سوار بر اسب در حالی که حلقه سلطنت یا شاخه خسرما، که علامت فرآوانی است و از الهه شهر می‌گیرد، بر پشت سکه منقوش است. بر این سکه‌ها علامات مختلف ضرابخانه شهر و تاریخ ضرب نیز قرار دارد که تحقیق نام شهرها و ضرابخانه‌ها از لحاظ جغرافیای تاریخی و شناسائی شهرها و نام آنها و تغییراتی که در دوران‌های بعد روی داده خود بحثی جداگانه است.^۱

مهرده دوم :
۱۲۳-۸۸ پ - م

اردوان دوم :
۸۸-۷۷ پ - م

سکه‌های پارت از نقره و مس یا مفرغ است^۲ و اساس آن بر مبنای نقره است^۳

۱- تعدادی از سکه‌ها دارای نام شهرها می‌باشد - مانند: ارشکیه (نسا)، خاراگس (خرسن)، بابل - کازا (سوریه)، گرگان، مارژیان، آریا (هرات)، ترازیان (ماورالنهر)، شوشا (سوزا)، راگا (ری)، اکباتان (هگمتان)، نسا، مهرداد کورت - سلوکیا (سلوکیه روی دجله مقابل قیسفون) و ضرب درباری یا ضرب پایتخت، کتکویار (کنگاور) و لاگودسیا (نهاوند).

۲- سنوات بر مبنای سنوات سلوکی است که مبدأ آن از سال (۳۱۲ پ - م) که سال اول سلطنت سلوکوس اول است آغاز می‌شود اما بر تعدادی از سکه‌ها تاریخ اشکانی قرار دارد بر مبنای (۳۴۸ پ - م) سال تاجگذاری ارشک اول.

۳- چهار درهم - سه درهم - درهم - سه ابول - دو ابول - ابول.

۴- از این دوره سکه زرین بدست نیامده است.

برای تسهیل دادوستد و تجارت مبنای تازه‌ای بکار بردند که متناسب با پول رمیها بود و موجب توازن در معاملات آنان گردید. زیرا وضع اقتصادی پارت و واسطه بودن آن در تجارت شرق و غرب دارای اهمیت بسزائی بود. حقوق گمرکی نیز یکی از عواید مهم خزانه ایران محسوب میشد. لذا دستگاه اداری توجه خاصی نسبت به حراست جاده‌ها و بالخصوص دو جاده مهم تجارتنسی مبذول میداشت یکی جاده‌ای که از آسیای صغیر شروع میشد و از سوریه و بین‌النهرین گذشته به خلیج فارس میرسید و دیگر جاده ابریشم که از چین می‌آمد و از سرزمین پارت عبور کرده به سوی غرب کشیده میشد یعنی از مرو و صد دروازه و اکباتان و سوریه گذشته به بازار مدیترانه وصل میشد.

بر سکه بلاش اول برای نخستین بار خط پهلوی اشکانی بکار رفته است. بر سکه بلاش سوم (۱۴۷ - ۸۹) نام و عنوان به این قرار است: ولکش ارشک ملکان ملکا (بلاش اشکانی شاه شاهان). آخرین سکه‌های پارت از اردوان پنجم آخرین شاهنشاه اشکانی (۲۱۶ - ۲۲۴ م) و ارتاباز شاهزاده پارتی است که پس از کشته شدن اردوان پنجم برای بدست آوردن تاج و تخت تلاش کرد و به نتیجه نرسید. علاوه بر سکه‌های شاهنشاهی پارت، شاهزادگان الیمائی و خرسن و ادس یا خسرون (اروفا) که جزو دولت اشکانی در آمدند^۴ و فرمانروایان یا شاهان محلی سکه زدند. مهرداد اول در حدود سال ۱۳۸ ناحیه پنجاب غربی را در هند به تصرف در آورد و مهرداد دوم چند ناحیه شرقی از باختر را به آن سرزمین اضافه نمود. سکه‌های این دوره که به سکه‌های هند و پارت معروف است تا حدی به طرز سکه‌های اشکانی است.^۵

قدیمیترین سکه‌های پارس از شاهان سلسله بغدات‌ها یا فرادات‌هاست که دوره فرمانروائی آنها در حدود اواخر قرن سوم پیش از میلاد شروع گردیده است.^۶

۱- اردوان پنجم در «هرمزگان» (رامهرمز) از اردشیر شکست خورد و به قتل رسید (سال ۲۲۴ م).

۲- اروفا در ناحیه سوریه است.

۳- سکه ارتاباز حدوداً اواسط قرن سوم میلادی به خط پهلوی نوشته مهست ملک ساناباریا سکه ارتاژن.

۴- پارس در دوره هخامنشی موقع بسیار مهمی داشته است زیرا شاهنشاهان هخامنشی علاوه بر سکونت در پایتخت‌ها و مراکز شاهنشاهی مانند شوش و بابل و اکباتان اعیاد و

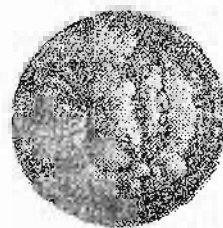
سکه این شاهان محلی از بغدادت اول (حدود سال ۲۲۰ پ - م) پسر بخت کرث شروع میشود تا اردشیر پنجم پسر بابک خاتمه می‌پذیرد (سال ۲۱۰ پ - م) سکه‌های پارس نمونه بارزی از سنن و مذهب آن دوران است و چند تن از شاهان را که در نوشته‌های کهن نامی از آنان نیست معرفی مینماید.

سکه‌های اولین فرمانروایان با نقش تصویر شاه است که کلاه پارسی مخصوص فرمانروایان هخامنشی را به سر دارند. در پشت سکه در وسط آتشگاه قرار دارد که یک طرف آن درفش^۱ دیده میشود و طرف دیگر شاه پارس که ریاست امور مذهبی را دارد در حال نیایش در مقابل آتشگاه ایستاده است.

نقش سکه‌های پارس از زمان فرادات دوم^۲ (۱۳۳ - ۸۸ پ - م) که در دوران شاهنشاهی مهرداد دوم فرمانروائی داشته تحت تأثیر سکه‌های اشکانی قرار گرفته است.

اردشیر اول :
۲۳۴-۲۴۱ میلادی

بهرام دوم با ملکه :
۲۲۶-۲۹۴ میلادی

از اواخر قرن دوم میلادی دولت پارت در اثر عوامل چندی که از همه مهمتر ضعف دستگاه مرکزی، جنگهای پی‌درپی و بروز اختلافات در بین شاهزادگان بود

مدتی از سال را در تخت جمشید میگذرانیدند. بدین مناسبت پارس به واسطه سکونت شاه و همچنین از لحاظ مذهبی وضع خاصی داشته است و فرمانروائی این ناحیه در دست شاهزادگان این خاندان بوده است. تختگاه اولیه پارسها پاسارگاد بصورت مرکز روحانی و مذهبی درآمد و شاهان هخامنشی مراسم تاجگذاری و آداب مذهبی را در پاسارگاد انجام میدادند. این شاهزادگان در دوره سلوکی و اشکانی فرمانروائی اجدادی و سلطنت محلی و ریاست دستگاه مذهبی را مانند گذشته در دست گرفته و نگاهبان سنن و آداب و عادات ملی شدند.

۱- در پارس در حدود سی تن از شاهان فرمانروائی داشتند.

۲- درفش کاویانی است - .

۳- Vatravat Antophsadote و تفرات

رو به ضعف نهاد و اردشیر شاهزاده پارس پسر بابک که مردی توانا و مدبر بود توانست بر اردوان پنجم غلبه کرده زمام امور مملکت را بدست گیرد.

مؤسس سلسله ساسانی موفق گشت تشکیلات اداری را تحت نظام مرتب در آورد. اردشیر امور مالی و مالیاتی و اقتصادی و بازرگانی را مورد توجه قرار داد و سازمان مالی را زیر نظر مدیری در آورد که مسئول امور مالی و مالیاتی و حسن جریان آن باشد.

در ضرابخانه‌های متعدد که در شهرهای بزرگ تأسیس گردید از زر و سیم و برنز و مس و مسوار سکه زده میشد.

ضرب سکه‌های ساسانی از سال تاجگذاری اردشیر اول (۲۲۴ - م) آغاز گردید و تا سال (۶۵۲ م) که دوره سقوط شاهنشاهی ساسانی است ادامه یافت. در مدت ۴ قرن و نیم که این سلسله دوام داشت شاهنشاهان متعددی سلطنت کردند که مدت شهریاری بعضی از آنان از چند ماه تجاوز نمود برخی مانند خسرو اول انوشیروان زمانی طولانی در حدود ۴۸ سال سلطنت کردند و سکه‌های متنوعی زدند. سکه‌های ساسانی اسناد و مدارک گرانبهایی از تاریخ و فرهنگ و هنر و مذهب ایران میباشد و بی‌شک برای تاریخ‌نگاری این دوره بزرگ و با شکوه ایران زمین استفاده از این منابع کاملاً ضروری است.

هرمز دوم : ۳۰۲-۳۰۳ میلادی

همان‌نقشم که کتیبه‌ها و نقوش برجسته ساسانی بسیاری از مسائل تاریخی را بنظر می‌آورد، سکه دقیق‌تر و کاملتر هنر و فرهنگ ساسانی را که متجلی از هنر چند هزار

۱- شاهان ساسانی در حدود ۳۵ نفر میباشدند.

ساله ایران است جلوه‌گر ساخته و به‌شناسائی نقوش کتیبه‌ها و آثار هنری دیگر از جمله آثار فلزی و مجسمه‌ها و مهرها کمک نموده و معرف بسیاری از آثار ملل دیگر که متأثر از هنر ساسانی است میباشند.^۱

برسکه‌های ساسانی در وسط تصویر شاهنشاهان با ظرافت خاصی با تاج مخصوص هریک یا اگر تاجهای متعددی دارند مانند اردشیر اول و شاپور اول و پیروز با تزئینات مختلف قرار دارد، و دور تصویر نام و القاب شاهان به خط پهلوی نقر گردیده است^۲ و طرف دیگر آتشدان که طرفین آن دو نگهبان که از شاهزادگان یا شاه یا ولیعهد میباشند به‌حراست و حفاظت آتش مقدس ایستاده‌اند و گاهی بر پایه آتشدان نوشته‌ای مانند «نورازی» (آتش ارتش) با نام شاه یا کلمه «راست» (عادل) و از اواسط دوره ساسانی بجای القاب کلمه افزون یا قره افزود: شکوه افزوده شود، که جنبه دعا دارد^۳ قرار دارد.

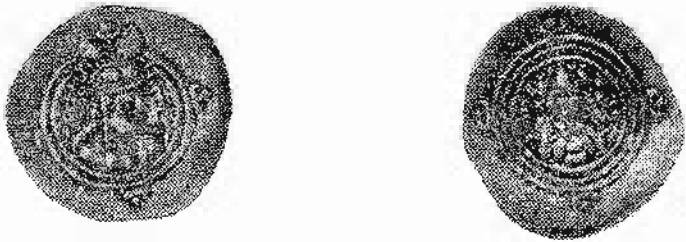
از دوره سلطنت بهرام پنجم (۲۴۰-۲۳۹ م) نام‌گذاری شهر بصورت مختصر و تاریخ ضرب نقر است. سکه‌های بهرام دوم از لحاظ نقش بسیار زیبا و متنوع است. سکه‌هایی با تصویر شاه و ملکه یا شاه و ولیعهد و ملکه یا شاه و ولیعهد (بهرام سوم) نقر میباشند.

در این دوره دو تن از شاهزاده‌خانم‌های ساسانی پوراندخت و آرزومیدخت براریکه شاهی تکیه زدند ولی مدت فرمانروائی آنان پردوام نبود. زیرا آنها مانند چند تن دیگر از شاهزادگان وارث بی‌نظمی‌هایی بودند و در گردابی که پدر آنان خسرو پرویز به واسطه غرور بی‌حد و عدم تدبیر و تبذیر فسر او ان ایجاد نموده بود گرفتار آمدند.

سکه‌هایی از ملکه پوراندخت یا پوران (پورانو)^۴ موجود است که تصویر

- ۱- چنانکه سکه‌های کوشانیان و هفتالی‌ها به سبک و طرز سکه‌های ساسانی است.
- ۲- مزدیس بقی [نام شاه] ملکان ملکا ایران مینوچتری من یزتان : مرد اهرست خداگان [اردشیر] شاهنشاه ایران که نژاد میتوی از یزدان دارد. گاهی با کلمه ایران و ایران: ایران و غیر ایران.
- ۳- در دوره اسلامی نیز همین سبک بکار رفته حتی در نامه‌نگاری دیده میشود مانند دام اجلاله‌العالی.
- ۴- پوران به معنی سرخرو و پوراندخت دختر سرخرو.

زیبای وی را با گیسوانی بلند حلقه‌وار مزین به گل‌هایی از گوهرهای باشکوه نشان میدهد.

سکه پوراندخت : ۶۳۱-۶۳۲ میلادی

بنابر تحقیقی که نموده‌ام برخلاف روایات تاریخی و گفته فردوسی که دوران فرمانروائی او را هشت یا شش ماه و یا یکسال گفته‌اند پوراندخت بیش از دو سال سلطنت نموده است.^۱ در شاهنشاهی و شیخ ساسانی که حدود آن از شمال به جیحون و ماورالنهر و خزر و از مشرق به سند و پنجاب و از جنوب به خلیج فارس و دریای عمان و از مغرب به سوریه و عربستان میرسیده و گاهی از سمت مغرب گسترش بیشتر یافته تا مدیترانه و مصر و حبشه میرسیده است، شهرهای قدیم آباد شدند و شهرهای نو بنیاد گردیدند که پاره‌ای از آنها بنام شهریاران نامیده شدند، مانند: اردشیر خوره (فیروز آباد)، وه اردشیر (نزدیک تیسفون)، رامهرمز اردشیر (رامهرمز در خوزستان)، ریو اردشیر (ریشهر از توابع ارجان فارس)، نیشابور (نزدیک کازرون)، پیروز شاپور (در بین‌النهرین)، گندی شاپور (خوزستان)، بیشابور (خراسان)، بزم قباد (نزدیک تیسفون)، ابرقباد (خوزستان)، وه قباد (نزدیک تیسفون).

با غلبه تازیان و کشته شدن یزدگرد سوم در مرو (سال ۶۲۵ م) ضرب سکه‌های ساسانی متوقف نگردید و اسپهبدان طبرستان و حتی حکام عرب تا زمان عبدالملک خلفه اموی که دستگاه مالی آنان وسیله ایرانیان سامان داده شد به همان ترتیب سکه میزدند.

- ۱- فردوسی در شاهنامه سلطنت وی را ۶ ماه گفته. بلغمی در تاریخ طبری یکسال و چهار ماه و ثعالبی همچنین. مجمل‌التواریخ و الفصص نیز یکسال و چهار ماه. ولی بنابر تحقیق برسکه‌هایی که نمودم وی بیش از دو سال سلطنت کرده و در اوایل سال سوم مرگ پوران فرا رسیده است.